

*Nieke Elbers**, *Chantal van den Berg*** en *Marleen Kragting****

13.1

INLEIDING

Zoals in het introductiehoofdstuk uiteen wordt gezet, zijn de afgelopen jaren in Nederland veel interventies ontwikkeld voor slachtoffers in het strafrecht. Over de mate waarin de verschillende interventies voor slachtoffers effectief zijn en wat maakt dat ze effectief zijn, is nog veel onduidelijk. Het is van groot belang dat de instanties die dienstverlening bieden aan slachtoffers dit doen op basis van werkwijzen en initiatieven die daadwerkelijk bijdragen aan het herstel en welbevinden van slachtoffers. Met het overzicht in dit boek willen we professionals en studenten informeren over de wetenschappelijke en praktische ontwikkelingen in dit snel groeiende vakgebied. Door uiteen te zetten wat er vanuit onderzoek bekend is over wat werkt (en wat niet), willen we verder onderzoek stimuleren en bijdragen aan *evidence based* behandeling van slachtoffers. De kennis over de werkzaamheid van interventies is in de verschillende hoofdstukken opgeschreven door wetenschappers en praktijkprofessionals uit de strafrechtsketen. We hebben de auteurs gevraagd om empirische onderzoeken te bespreken over de werkzaamheid voor de Nederlandse context, aangevuld met kennis uit het buitenland. Hierna volgt een korte samenvatting van de interventies waar een slachtoffer mee te maken kan krijgen, de effectiviteit ervan, en onze conclusie. We presenteren de verschillende interventies op (ongeveer) de volgorde van de 'reis' die slachtoffers maken na het misdrijf tot en met de uitspraak van strafzaak. Onder interventie verstaan we dat wat de verschillende organisaties (of personen) in de strafrechtsketen doen om het welzijn (of de situatie) van een slachtoffer (of groep slachtoffers) te verbeteren.

* Dr. Nieke Elbers is universitair hoofddocent aan de Vrije Universiteit Amsterdam en onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR).

** Dr. Chantal van den Berg is senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) en universitair docent Criminologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

*** Marleen Kragting, MSc, is promovenda bij de Vrije Universiteit Amsterdam en junior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR).

13.2 SAMENVATTING VAN DE HOOFDSTUKKEN

13.2.1 Politie

Een van de eerste aanspreekpunten voor slachtoffers is de politie, waar ze na het misdrijf een melding of aangifte kunnen doen. In het hoofdstuk over de politie wordt specifiek ingegaan op politie-interventies voor slachtoffers van geweld in afhankelijkheidsrelaties, zoals huiselijk geweld en kindermishandeling.¹ De auteurs benadrukken dat veel van wat de politie doet in de aanpak van geweld in afhankelijkheidsrelaties niet *evidence based* is: het gaat enerzijds om interventies die voortkomen uit de wettelijke taak van de politie, zoals interventies die gericht zijn op het geven van voorlichting, het (fysiek) beschermen van slachtoffers, het opsporen van strafbare feiten en gedegen informatieverzameling, welke voortvloeien uit het in 2017 in werking getreden Besluit slachtoffers van strafbare feiten, als uitwerking van de Europese Slachtofferrichtlijn 2012/29/EU. Anderzijds gaat om *tacit knowledge*, werkwijzen die in de praktijk zijn ontstaan en vervolgens tot standaard zijn doorontwikkeld, vaak in samenwerking met andere partners in de veiligheidszorg.

Toch blijkt een aantal interventies wel onderzocht. Zo valt onder het geven van voorlichting en/of informatie bijvoorbeeld ook het informatieve gesprek bij zedenzaken. Zedenzaken worden bij de politie gezien als een specifieke vorm van geweld. Uit onderzoek naar de taakuitvoering van de zedenrechercheurs en de specifieke bejegening van slachtoffers door de Inspectie Justitie en Veiligheid (2020) blijkt dat zedenrechercheurs tijdens het informatieve gesprek vanuit hun opdracht handelen en dat slachtoffers hun eigen behoeften en verwachtingen hadden en deze over het algemeen op elkaar aansluiten. Negatieve ervaringen die slachtoffers hebben, is dat slachtoffers informatie willen, en daadkracht en oog voor hun hulpvraag, en dat ze daarin meer verwachten dan dat zedenrechercheurs kunnen bieden. Slachtoffers hadden na melding vaak geen idee wat hen te wachten staat.

Door middel van een individuele beoordeling, waarbij wordt gekeken naar leeftijd, geleden schade, afhankelijkheid en kwetsbaarheid, schat de politie in of er bescherming nodig is in geval van onveiligheid. De individuele beoordeling is niet geëvalueerd. Kinderen hebben een bijzondere positie, en verhoren van kinderen vinden plaats in kindvriendelijke studio's, die nog niet apart zijn geëvalueerd. Verder maakt de politie gebruik van verschillende screeningsinstrumenten, zoals het risicotaxatie-instrument huiselijk geweld (RiHG), de Screenings Assessment for Stalking and Harassment (SASH) en de checklist eerge relateerd geweld. Zowel het RiHG als de SASH is geëvalueerd. Na evaluatie van het RiHG zijn er suggesties

1. Ouderenmishandeling, online vormen zoals cyberpesten, geweld door professionals en/of instituties en mensenhandel horen ook onder geweld in afhankelijkheidsrelaties, maar daar focust het hoofdstuk niet op.

gedaan om vragen aan te passen. Uit de evaluatie van de SASH blijkt dat deze goed in staat is om te differentiëren in de ernst van de dreiging.

Om de veiligheid te herstellen kan de politie een afspraak maken op locatie en een specifiek persoon in de gaten houden. Slachtoffers kunnen op een opvangadres worden ondergebracht of een alarmknop krijgen (Abused Women's Active Response Emergency, kortweg AWARE). De alarmknop is ook geëvalueerd: slachtoffers voelden zich veiliger met knop dan zonder, en herhaald slachtofferschap werd voorkomen. Een huisverbod, wat betekent dat een pleger tien dagen het huis niet meer in mag en geen contact mag hebben met de partner, is effectief bevonden in het terugdringen van huiselijk geweld een jaar na het oorspronkelijke incident. De politie doet nog veel meer dan beschreven in dit hoofdstuk. Juist die hoeveelheid aan taken maakt dat het van groot belang is de kennis over de werking van interventies te vergroten. Tijd is immers een schaars goed, en wil men echt iets betekenen voor burgers in nood is het van belang meer onderzoek te verrichten om de politiepraktijk *evidence based* te maken.

13.2.2 *Slachtofferhulp Nederland*

Na aangifte (en soms ervoor) komen slachtoffers en nabestaanden veelal automatisch in contact met Slachtofferhulp Nederland (SHN), die hen proactief benadert op basis van politieregistratie. Slachtoffers kunnen ook zelf contact opnemen met SHN. SHN verleent psychosociale ondersteuning, juridische dienstverlening, case-management, lotgenotencontact en online diensten. Onderzoek naar en evaluatie van de diensten van SHN zijn in beperkte mate gedaan door externe partijen en veelal gedateerd. Ook op internationaal vlak zijn er slechts beperkt studies naar vergelijkbare of aanverwante diensten. De studies die gedaan zijn, zien vooral toe op de dienstverlening in het algemeen (slachtoffertevredenheid), beleidsevaluatie en specifieke doelgroepen en diensten zoals voor slachtoffers van veelvoorkomende criminaliteit of slachtoffers van levensdelicten en ernstige gewelds- en zedenzaken (EGZ-zaken).

Psychosociale ondersteuning is het informeren en normaliseren van stressreacties en het monitoren van herstel door middel van *watchful waiting* en *stepped care*. Ongeveer twee derde van de slachtoffers herstelt in de eerste vier tot zes weken na het misdrijf zelf. Als na die periode de klachten aanhouden, verwijst SHN door naar hulpverlening. Slachtoffers zijn over het algemeen zeer tevreden over de psychosociale ondersteuning van SHN. Ontevreden mensen willen sneller of meer ondersteuning en ook een langer nazorgtraject. De juridische dienstverlening (JD) houdt in dat betaalde medewerkers informatie geven over het juridisch traject en slachtofferrechten, helpen bij het opstellen van het spreekrecht, bij het vorderen van schadevergoeding benadeelde partij en bij de aanvraag bij het Schadefonds Geweldsmisdrijven, en een artikel 12 Sv-procedure starten. Deze dienstverlening is niet geëvalueerd. Casemanagement is dienstverlening die wordt ingeschakeld voor

(een klein deel van de) EGZ-zaken en voor nabestaanden die problemen hebben op zowel psychologisch als financieel, juridisch en sociaal gebied. Casemanagers zijn betaalde medewerkers die 24/7 bereikbaar zijn voor slachtoffers en afspraken regelen met ketenpartners en dergelijke. Evaluatieonderzoek laat zien dat nabestaanden zeer tevreden zijn over casemanagers. Dienstverlening van casemanagers werd hoger gewaardeerd dan dienstverlening van onbetaalde medewerkers, maar tevredenheid over onbetaalde medewerkers was ook hoog. Lotgenotencontact zijn groepen (face to face of online) van acht tot twaalf slachtoffers/nabestaanden die onder begeleiding van twee gespreksleiders (een betaalde en een onbetaalde medewerker) zes keer bijeenkomen. Lotgenotencontact draagt volgens kwalitatief onderzoek bij aan betekenisgeving en identiteitsvorming, posttraumatische groei en interpersoonlijke processen van herstel. De online diensten van SHN zijn een online chat, online lotgenotencommunity's, een online zelftest of er klachten zijn en een persoonlijk advies (MIRROR), ontwikkeld in samenwerking met Arq, en inzicht in herstel en advies bij klachten (Herstelmeter).

Over het algemeen lijken slachtoffers tevreden over de ondersteuning van SHN. Toch is er een aantal punten die meer aandacht en onderzoek behoeven. Zo zou een systematisch evaluatieonderzoek meer zicht kunnen bieden op de efficiëntie van en tevredenheid over de dienstverlening.

13.2.3 Centrum Seksueel Geweld

Organisaties zoals SHN zijn er voor alle slachtoffers; voor sommige specifieke vormen van slachtofferschap, zoals seksueel geweld, zijn er gespecialiseerde slachtofferorganisaties, zoals het Centrum Seksueel Geweld (CSG). Het eerste CSG is geopend in 2012. Inmiddels zijn er zestien CSG's in Nederland. Slachtoffers kunnen zichzelf aanmelden via de telefoon of chat (24/7 beschikbaar) of worden doorverwezen via politie, huisarts of hulpverleners. Het CSG is gespecialiseerd in gecoördineerde en multidisciplinaire hulp: het verleent acute medische en psychische hulp en ondersteunt bij contact met politie en forensisch-medisch onderzoek, aanwezig op een locatie. Acute slachtoffers (delict < 7 dagen geleden) krijgen een forensisch-medisch onderzoek en voorrang op psychische hulp. Het hulpverleningsmodel is geënt op een al langer bestaande praktijk in Denemarken en in San Diego.

De integrale multidisciplinaire hulpverlening heeft volgens vragenlijstonderzoek onder Amerikaanse slachtoffers een positieve invloed op het emotioneel herstel van slachtoffers, verkleint de kans op psychische en medische problematiek, en vergroot de kans op vervolging van de dader, in vergelijking met degenen die versnipperde zorg kregen. Nederlandse slachtoffers waardeerden de aanwezigheid, uitleg en steun van de casemanager bij het forensisch-medisch onderzoek en het proces van aangifte. Medische zorg en psychische ondersteuning op basis van *watchful waiting* waren ook naar tevredenheid. De tevredenheid van slachtoffers

betreffende hun ervaringen met de politie was wisselend. Over het algemeen is er nog maar weinig bekend over de effectiviteit van de hulp bij CSG, noch over de langetermijneffecten. Onderzoeken zijn gedateerd, gebaseerd op kleine steekproeven, en theoretische onderbouwing mist.

13.2.4 *Veilig Thuis*

Veilig Thuis (VT) is het landelijk meld- en adviespunt specifiek gericht op slachtoffers van huiselijk geweld, zoals partnergeweld en kindermishandeling, waar ook getuige zijn van geweld tussen volwassenen onder valt. VT is geen hulpverleningsorganisatie, maar een verwijsoorgaan. Er zijn 26 VT-organisaties in Nederland. Na een melding geeft VT advies of start het een onderzoek waarbij de mate van direct gevaar, de ernst van de onveiligheid en de complexiteit van de problematiek worden onderzocht. Binnen vijf werkdagen wordt de veiligheid van de directbetrokkenen in kaart gebracht. De veiligheidsbeoordeling bestaat uit informatieverzameling, een beoordeling van de mate van onveiligheid (acuut, structureel, multi-probleematisch) en een besluit. In het geval van acute of structurele onveiligheid waarbij al professionals betrokken zijn, wordt de melding aan die betrokken professionals overgedragen. Ingeval er ook nog sprake is van multi-problematiek, wordt de multidisciplinaire aanpak ingezet. In deze aanpak werken de hulpverleningsketen, de veiligheidsketen en het medische zorgcircuit samen aan een veiligheidsplan. Met, indien mogelijk, alle leden van het gezin, hun netwerk en de betrokken zorgprofessionals worden afspraken gemaakt, voor de korte en lange termijn. Wanneer directbetrokkenen in staat zijn hulp te vragen en accepteren, kan een casus ook worden 'overgedragen' aan de directbetrokkenen zelf. VT is na overdracht niet meer betrokken, maar zal wel na drie en twaalf maanden monitoren. In België zijn er vergelijkbare voorzieningen, de zogenoemde *Family Justice Centers* (FJC), waar multidisciplinaire teams van politie, justitie en verschillende hulpverleningsdiensten onder één dak samenwerken. Uit evaluatie blijkt dat FJC's in staat zijn om aan de behoeften van slachtoffers te voldoen, de veiligheid van slachtoffers te vergroten en samenwerking tussen dienstverleners te bevorderen, waardoor daders meer kans hebben om vervolgd te worden.

VT is in Nederland geëvalueerd. Volgens kwalitatief onderzoek met 74 gezinnen hebben slachtoffers wisselende ervaringen met VT. Sommige gezinnen waren positief, vonden dat VT luistert naar hun verhaal, ervaren de erkenning, waren positief over de bereikbaarheid en het feit dat VT meegaat naar een andere hulpverleningsinstantie. Andere gezinnen vonden het niet duidelijk dat VT alleen meld- en adviespunt is. Kritiek was dat het lang duurde voordat VT contact opnam of dat hulpverlening op gang kwam, en dat VT niet bereikbaar was op cruciale momenten. Sommige gezinnen vonden het vervelend dat ze afhankelijk waren van VT voor doorverwijzing. Sommige slachtoffers voelden zich onjuist bejegend of niet gehoord, vonden dat VT een oordeel klaar had of voelden zich niet

beschermd. Een grootschalig vragenlijstonderzoek onder gezinnen (n = 576) op drie verschillende momenten na melding liet zien dat in 29% van de gezinnen het geweld anderhalf jaar na de eerste melding volledig was gestopt. De multidisciplinaire dienstverlening (dat wil zeggen dat verschillende specialisten werken aan een veiligheidsplan voor alle gezinsleden) leidde tot grotere afname van geweld in vergelijking met enkelvoudige hulp (een maatschappelijk werker of huisarts), omdat er betere veiligheidsafspraken worden gemaakt. Tegelijkertijd bleek ook dat nog steeds in de helft van de gezinnen ernstig of veelvuldig geweld voorkwam.

VT is als organisatie nog in ontwikkeling en daardoor zijn er mogelijkheden om in te zetten op een efficiënte en goed functionerende organisatie. De auteurs benadrukken het belang van meer onderzoek naar hulpzoekgedrag, meldings- en aangiftebereidheid en het verduidelijken van de functie van VT.

13.2.5 *Psychologische behandeling*

De gevolgen van het meemaken van een misdrijf kunnen langdurig en invasief zijn, waarvoor psychologische behandeling nodig kan zijn. Van de slachtoffers van misdrijven ontwikkelt 7% langdurige psychische klachten. De meerderheid van de slachtoffers herstelt echter binnen een maand op eigen kracht of met steun van de directe omgeving. Het is daarom effectief om slachtoffers de eerste vier weken te monitoren en pas als de klachten langer aanhouden, te kijken naar een geschikte behandeling (*watchful waiting*). In de eerste fase van monitoren zijn aandacht voor de zelfredzaamheid, het normaliseren van de emotionele reacties en psycho-educatie belangrijk. Vervolgens kunnen screeningsinstrumenten worden ingezet om in een vroeg stadium symptomen te herkennen. Uit onderzoek is gebleken dat vroegtijdige interventies (dat wil zeggen binnen drie maanden) aanbieden zonder vooraf te screenen op klachten niet beter is dan gebruikelijke zorg.

Voor slachtoffers met klachten is een aantal therapieën effectief, zo blijkt uit veelal internationaal onderzoek, dat wil zeggen: beter in het verminderen van traumatische stresssymptomen dan een wachtlijst of gebruikelijke zorg. Traumagerichte cognitieve gedragstherapie met *exposure*, cognitieve therapie zonder *exposure*, Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR), schrijftherapie en online zelfhulp zijn de best geëvalueerde therapieën. Uit de evaluaties blijkt dat effectieve psychologische traumabehandelingen gebruikmaken van blootstelling aan de gevreesde herinnering (*exposure*), of verandering van cognities (cognitieve herstructurering) gepaard met psycho-educatie (stressreacties zijn normale reacties op abnormale gebeurtenissen) en oefeningen gericht op ontspanning. Conclusies over effectieve therapie voor specifiek slachtoffers van seksueel geweld of voor andere psychologische klachten dan posttraumatische stress kunnen nog niet worden getrokken.

13.2.6 *Openbaar Ministerie*

De begeleiding van het Openbaar Ministerie (OM) van slachtoffers begint als slachtoffers aangifte hebben gedaan bij de politie. De officier van justitie (OvJ) leidt het opsporingsonderzoek, vervolgt strafbare feiten en bepaalt of een strafbaar feit aan de rechter wordt voorgelegd. Het OM zorgt voor de belangen van slachtoffers, maar ook voor die van verdachten en de maatschappij. Op verschillende manieren kan het OM bijdragen aan het welzijn van slachtoffers gedurende het politieonderzoek tot aan de strafzitting. Dit is wettelijk vastgelegd in de Aanwijzing Slachtofferrechten. Het OM vindt het zijn taak goed te communiceren, rekening te houden met slachtofferbelangen en door te verwijzen naar rechtsbijstand en slachtofferhulp. Voor genoegdoening van slachtoffers acht het OM het belangrijk om daders te bestraffen, slachtoffers te beschermen door middel van aanhouding van verdachten, het opleggen van voorlopige hechtenis, een locatie-/contactverbod of een verslavings- of gedragsbehandeling van een verdachte. Ook slachtoffers faciliteren in het uitoefenen van slachtofferrechten behoort tot de taakopvatting van officieren, waarbij ze worden ondersteund door slachtoffercoördinatoren. Erkenning en correcte bejegening staan voorop, dat wil zeggen dat het OM ervoor zorgt dat slachtoffers zich gehoord en gezien voelen door middel van verzoeken beoordelen en beantwoorden, interactie en informatie en toegang tot het recht om secundaire victimisatie te voorkomen.

Verder geeft het OM vorm aan de slachtofferrechten, zoals het recht op informatie, wat inhoudt dat het OM via het wensenformulier aan het slachtoffer vraagt hoe hij geïnformeerd wil worden. Zaaksgebonden informatie voorziet het OM alleen op verzoek. Het voorziet in het recht op inzage van een afschrift van de processtukken door inzage te geven in stukken die kunnen helpen bij het uitoefenen van het spreekrecht of de schadebepaling, maar kan dat ook (tijdelijk) weigeren als het gaat om stukken ter bescherming van de verdachte. Uit onderzoek bleek dat slachtofferadvocaten deze weigering als een groot knelpunt ervaren. Het OM draagt bij aan het recht om stukken toe te voegen aan het dossier door bijvoorbeeld het toevoegen van de schriftelijke slachtofferverklaring, een medische verklaring of de bevindingen van een privédetective. De rol van het OM bij het uitoefenen van het spreekrecht wordt niet toegelicht. De vermeende voordelen van het spreekrecht voor het slachtoffer zijn erkenning, emotionele verwerking, zichtbaar communiceren richting rechters en mogelijk het rechterlijk oordeel beïnvloeden, al is het niet eenduidig of dat in de praktijk ook gebeurt. In het kader van het recht op schadevergoeding kan de OvJ bij een omvangrijke schadeclaim zelf een vermogensonderzoek instellen naar voor verhaal vatbare kostbare spullen (conservatoir beslag), waardoor schadevergoeding eerder kan worden betaald, en de officier kan een schadevergoedingsmaatregel opleggen, zodat de staat (het Centraal Justitieel Incassobureau) de vordering int voor het slachtoffer. De rol van het OM met

betrekking tot het herstelrecht is dat het OM moet bevorderen dat het slachtoffer wordt geïnformeerd over de herstel mogelijkheden.

In de *Slachtoffermonitor* van 2017 geeft het merendeel van de slachtoffers aan positief te zijn over de ondersteuning door het OM, en dan met name over de bejegening. De waardering voor andere aspecten, zoals inspraak, schadeherstel, veiligheid en informatie, is verbeterd ten opzichte van 2012. Knelpunten bij het OM zijn het gebrek aan data over doeltreffendheid, privacy voor het slachtoffer, lange doorlooptijden, en individuele variatie in de dienstverlening.

13.2.7 *Slachtofferadvocatuur*

Slachtoffers kunnen zich tijdens het strafproces laten bijstaan door een advocaat. Voor slachtoffers van EGZ-zaken wordt hun advocaat sinds 2006 door de Nederlandse overheid gefinancierd. Slachtofferadvocaten moeten daarvoor een korte opleiding hebben gedaan en een minimum aantal zaken per jaar behandelen. De vergoeding vanuit de overheid voor hun diensten is 11 uur. Sommige slachtofferadvocaten vinden deze vergoeding te weinig, voor andere komt het wel overeen met het aantal uur dat ze aan een zaak besteden. Uit Nederlands onderzoek onder slachtofferadvocaten en andere strafrechtprofessionals (vragenlijsten en interviews) naar de mate waarin de slachtofferadvocatuur bijdraagt aan het uitoefenen van slachtofferrechten blijkt dat slachtofferadvocaten vooral bijdragen aan het opstellen van de vordering tot schadevergoeding. Ook dragen ze bij aan het informeren van slachtoffers over hun rechten en het strafproces en een beetje aan het spreekrecht. In beperkte mate spenderen ze tijd aan het opvragen van stukken en het toevoegen van stukken aan het dossier. Hun aanwezigheid op de zitting draagt bij aan 'empowerment' van slachtoffers en *equality of arms*. Vooral het direct toewijzen van een advocaat na aangifte wordt gezien als een goede praktijk. Knelpunten zijn dat de advocatuur bij kan dragen aan verkeerd verwachtingenmanagement, waardoor slachtoffers teleurgesteld zijn in de verkregen schadevergoeding of straf. Uit Amerikaans onderzoek onder slachtoffers blijkt dat slachtoffers die juridisch zijn bijgestaan meer kennis hadden van hun rechten dan slachtoffers die niet zijn bijgestaan. Echter, interessant was dat de slachtoffers *met* rechtsbijstand minder tevreden waren dan slachtoffers die niet zijn bijgestaan. Dit zou kunnen komen door een verwachtingenmanagement dat niet is uitgekomen. Ook in Nederland zou er onderzoek moeten plaatsvinden onder slachtoffers naar hun advocaat.

13.2.8 *Herstelrecht*

Herstelrecht is een voorziening voor slachtoffers/nabestaanden (en daders) die is ontstaan als alternatief of aanvulling op het strafrecht met als doel de schade die door het misdrijf of ongeval is aangericht zo veel mogelijk te herstellen. Onder voorwaarden dat partijen vrijwillig meedoen, de dader bereid is enige mate van

verantwoordelijkheid te nemen, er sprake is wederzijds respect en kundige begeleiding (met voorgesprekken), vindt er een gesprek plaats tussen slachtoffer(s) en dader(s) van een misdrijf. In het gesprek kunnen vragen worden gesteld, kan informatie worden gedeeld, kunnen excuses worden geuit en afspraken worden gemaakt voor de toekomst. Dit gesprek kan plaatsvinden voor, tijdens of na het strafproces, of los van het strafproces. Slachtoffer(s) en nabestaanden hebben sinds 2011 recht op informatie over deelname aan een herstelrechtvoorziening, informatie die ze moeten krijgen van de politie, bevorderd door officieren van justitie. Vormen van herstelrecht in Nederland zijn slachtoffer-daderbemiddeling, mediation in strafzaken of een (Eigen Kracht-)conferentie.

Zowel Nederlands als internationaal onderzoek laat zien dat slachtoffers die hebben deelgenomen aan een herstelrechtvoorziening minder woede en angst ervaren dan vóór de herstelbemiddeling, of minder dan slachtoffers die niet aan een herstelbemiddeling hebben deelgenomen. Het merendeel van de slachtoffers bevestigde dat er door de herstelbemiddeling 'iets was hersteld'. Herstelrecht had geen invloed op de door slachtoffers ervaren procedurele rechtvaardigheid of hun vertrouwen in het recht. Sommige studies rapporteerden dat een klein percentage (vaak rond de 5%) van de deelnemers aan herstelrecht een negatief effect ervaren, zoals dat het gedrag van de dader is verergerd, of dat het slachtoffer vond dat er druk was uitgeoefend om deel te nemen. Angst, woede, posttraumatische stress of wantrouwen is echter in geen van de Nederlandse studies toegenomen. Op basis van de resultaten wordt voorzichtig geconcludeerd dat deelname aan een herstelrechtvoorziening bijdraagt aan het welzijn van slachtoffers. Methodologisch zijn de herstelrechtstudies in Nederland echter niet sterk.

13.2.9 *Schadevergoeding via de strafrechter*

Slachtoffers en nabestaanden kunnen sinds de invoering van de Wet Terwee in 1995 materiële en/of immateriële schadevergoeding claimen van de dader voor de gevolgen van het misdrijf door zich te voegen als benadeelde partij in het strafproces. De helft van de slachtoffers ziet schadevergoeding als erkenning, zo blijkt uit interviews onder Australische slachtoffers. Geld kan leed niet oplossen, het heeft een symbolisch karakter. Sommigen zien het feit dat de dader schadevergoeding moet betalen als boetedoening. Het feit dat de schadevergoeding moet worden betaald door de dader, wordt gezien als investering in de sociale relatie.

Uit onderzoek blijkt dat, onder andere, het type misdrijf een voorspellende factor is of iemand ook schadevergoeding krijgt. Slachtoffers van gewelds- en zedenmisdrijven hebben namelijk een grotere kans dat de rechter de vordering deels niet-ontvankelijk verklaart dan slachtoffers van andere delicten; gewelds- en zedenslachtoffers hebben dan wel weer een kleinere kans op geheel niet-ontvankelijk verklaring dan slachtoffers van andere misdrijven. Ook de aanwezigheid van de verdachte bij de zitting maakt dat slachtoffers een grotere kans hebben op toe-

wijzing van immateriële schade, al leidt het betoog van de advocaat van de verdachte tot mindering van het bedrag. Aanwezigheid van het slachtoffer of de mate van onderbouwing van de schade had geen effect op al dan niet toewijzing van een schadevergoeding.

In het hoofdstuk worden verder experimentele vignettenstudies besproken, waaruit blijkt dat Nederlanders, als ze zich moeten inbeelden slachtoffer te worden van een vermogensdelict, een voorkeur hebben dat de dader de schade compenseert boven dat de dader wordt gestraft. Die voorkeur berust op de praktische voordelen van compensatie: waar vergelding het geleden particuliere nadeel niet wegneemt, is dat wel (tot op zekere hoogte) het geval bij compensatie. De mate van empathie voor het slachtoffer speelt een rol: derden kiezen voor compensatie vanuit de gedachte dat zij daar zelf, als potentieel slachtoffer, belang bij hebben. Naarmate de rechtsschending zwaarder is, komt het accent meer te liggen op de vergelding. Of er sprake is van schuld in plaats van opzet van de dader blijkt ook van invloed: wanneer de dader onzorgvuldig handelde (schuld), was het aantal respondenten dat schadevergoeding wenste iets lager (84%) dan wanneer er sprake was van intentie (opzet) (92%).

De insteek van het hoofdstuk was of de via het strafrecht geboden mogelijkheden tot schadeverhaal voor slachtoffers beantwoordden aan hun behoeften. Het schadeverhaal moet worden begrepen als een normatieve aanspraak op genoegdoening. Er worden in het hoofdstuk verder geen studies besproken die hebben onderzocht of schadevergoeding bijdraagt aan het herstel of welzijn van slachtoffers. Daarvoor is meer onderzoek nodig in de strafrechtspraktijk.

13.2.10 Schadefonds Geweldsmisdrijven

Slachtoffers en naasten/nabestaanden voor wie geen vervolging plaatsvindt (bijvoorbeeld omdat ze geen aangifte willen doen, niet willen vervolgen, de dader onbekend blijft of omdat het OM seponeert) en die daardoor dus geen schadevergoeding kunnen krijgen via het strafproces, kunnen sinds 1976 in aanmerking komen voor een eenmalige uitkering van het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Voorwaarden zijn dat er sprake moet zijn van een opzettelijk, in Nederland gepleegd misdrijf waarbij ernstig psychisch of lichamelijk letsel is opgelopen, en dat het misdrijf niet langer dan tien jaar geleden gepleegd is. Ook moet er geen eigen aandeel van het slachtoffer zijn en mag de schade niet al op een andere wijze vergoed zijn. Een uitkering van het Schadefonds kan los van of parallel aan het strafrecht worden aangevraagd (ervoor, tijdens of erna). In het geval dat er zowel door het Schadefonds als in het strafrecht schadevergoeding wordt toegekend, zal er verrekening plaatsvinden. Verschillen met het strafrecht zijn ten eerste dat het slachtoffer zijn schade niet hoeft aan te tonen, zoals het geval is in het strafrecht, en ten tweede dat de hoogte van de uitkering een tegemoetkoming is, dus geen ('volledige') vergoeding van de schade, waar in het strafrecht naar gestreefd wordt. De

uitkering is genormeerd, tussen de € 1.000 en € 35.000, en wordt vastgesteld aan de hand van een letsellijst. Ten derde wordt de uitkering betaald uit belastinggeld in plaats van door de dader. In 2012 introduceerde het Schadefonds een nieuwe werkwijze, die erop is gericht om meer aandacht te schenken aan het slachtoffer door het gebruik van begrijpelijke taal en het introduceren van een telefonisch contactmoment. In het telefonisch contactmoment wordt de procedure uitgelegd, de stand van zaken besproken en aangegeven welke beslissing de aanvrager kan verwachten.

Uit onderzoek blijkt dat de meeste slachtoffers (83%) tevreden zijn of positief gestemd zijn (73%) over het Schadefonds, zich erkend en gehoord voelen, en serieus genomen voelen; 80% zag de tegemoetkoming als een vorm van gerechtigheid en 75% als emotionele steun. De organisatie krijgt als rapportcijfer gemiddeld een 7,9 en wat betreft de verkregen beslissing een 7,4. Er is ook onderzoek gedaan naar de invloed van het burgergericht werken (geïntroduceerd in 2012) in vergelijking met de werkwijze daarvoor. Aanvragers die volgens de nieuwe werkwijze zijn behandeld, scoorden hoger op ervaren procedurele rechtvaardigheid, gevoelens van erkenning en tevredenheid, en waren minder boos en verdrietig dan aanvragers die volgens de oude procedure zijn behandeld. De sterkste voorspellers van tevredenheid waren toewijzing, doorlooptijd en een respectvolle, deskundige behandeling door medewerkers. Uit een literatuuronderzoek waarin het Schadefonds in Nederland werd vergeleken met schadefondsen uit het buitenland, kwam het Nederlandse Schadefonds uit de bus als een snellere, genormeerde en laagdrempelige procedure dan schadefondsen in andere Europese landen, zoals Spanje, Italië en Griekenland. En in vergelijking met het verkrijgen van schadevergoeding via de strafprocedure is de Schadefondsprocedure (op papier) minder belastend.

Verbeterpunten in 2014 waren het vergroten van de bekendheid van de organisatie onder slachtoffers, aanvragers meer op de hoogte houden tijdens de procedure, dat er in geval van afwijzing telefonisch contact moet worden opgenomen met uitleg in begrijpelijke taal, en het starten van een doorlopend tevredenheidsonderzoek. In 2017 stelden onderzoekers voor dat al bij de aanvraag verwachtingen in kaart moeten worden gebracht, zodat kan worden ingespeeld op onrealistische verwachtingen en secundaire victimisatie kan worden voorkomen. Uit een ander onderzoek kwam naar voren dat slachtoffers de hoogte van de uitkering, het doorverwijzen naar andere instanties, het moeten herhalen van het verhaal en de doorlooptijd het minst beoordeelden. Uit een intern onderzoek in 2020 kwamen informatieverstrekking en persoonlijke benadering naar voren als verbeterpunten.

Al met al kan worden gesteld dat het Schadefonds redelijk goed functioneert, gezien de hoge tevredenheid. De organisatie is gericht op het verbeteren van haar dienstverlening door kwalitatief en kwantitatief onderzoek.

13.2.11 *Collectieve schade*

Voor slachtoffers van collectieve schade door toedoen van de overheid of instanties worden collectieve regelingen opgezet voor het afwikkelen van materiële en immateriële schadevergoeding van de verantwoordelijke instanties. Aan de hand van drie voorbeelden van collectieve schade wordt duidelijk dat er veel variatie is in het bedrag waarop slachtoffers van verschillende schade aanspraak maken: (1) schadevergoeding voor Joodse mensen van wie in de oorlog bezittingen zijn geconfiscieerd, (2) schadevergoeding voor slachtoffers van misbruik door de Rooms-Katholieke Kerk, en (3) schadevergoeding voor slachtoffers van chroom-6 door NS/Gemeente Tilburg en Defensie. Er kan bijvoorbeeld een vast ‘materieel’ bedrag, een genormeerd immaterieel bedrag afhankelijk van de ernst van het misdrijf, of een eenmalig immaterieel bedrag met aanvullend een vergoeding gemiste inkomsten worden toegekend. Het percentage slachtoffers dat schadevergoeding kreeg toegekend, varieerde tussen de 68%-95%. De bedragen varieerden tussen € 5.000 en € 100.000.

Op basis van historische bronnen wordt geconcludeerd dat een excuus (door een minister, kardinaal of burgemeester) en het betrekken van slachtoffers in het proces resulteren in positieve ervaringen. Indien hier niet aan wordt voldaan en slechts summier betrokkenheid plaatsvindt, zijn slachtoffers ontevreden. Empirisch onderzoek naar behoeften en ervaringen van slachtoffers in de collectieve regeling na misbruik door de Rooms-Katholieke Kerk liet zien dat er een mismatch was tussen wat klagers zochten en wat de klachtencommissie adviseerde: een behoefte aan erkenning leidde niet per se tot een advies van de klachtencommissie aan de Kerk om erkenning te bieden. Zij die excuses wilden, hadden wel grotere kans op een advies van de commissie aan de Kerk om excuses aan te bieden. Een fysiek of digitaal monument lijkt belangrijk te worden gevonden: in een van de besproken regelingen gaf twee derde van de slachtoffers aan een gedenkteken op prijs te stellen. Tot slot is het belangrijk dat er – naast dialoog, een duidelijk excuus en een monument – goede hulpverlening wordt aangeboden, zoals lotgenotencontact. Lotgenotencontact draagt volgens onderzoek bij aan onderlinge steun, herkenning en normalisering.

Al met al is er weinig tot geen empirisch onderzoek gedaan naar de effectiviteit van collectieve schade en berust de totstandkoming van de vier belangrijke factoren (dialoog, excuus, monument, hulpverlening) voornamelijk op historische onderzoek.

13.3

ALGEMENE INHOUDELIJKE OBSERVATIES

Tot slot volgt een aantal overkoepelende observaties van wat de hoofdstukken hebben besproken op het gebied van theoretische onderbouwing en onderzoeksdesigns. Lang niet alle hoofdstukken benoemen theoretische onderbouwing. De

hoofdstukken die het wel doen, bespreken veelal de theorieën procedurele rechtvaardigheid en (het voorkomen van) secundaire victimisatie. De meeste interventies berusten op beleid en regelgeving vanuit de Europese Unie, die invloed heeft gehad op richtlijnen en wetgeving in Nederland. Verder lijken interventies veelal tot stand gekomen te zijn uit praktijkervaring. Enkele zijn geoptimaliseerd op basis van onderzoek.

De meeste interventies waren geschikt voor of toepasbaar op slachtoffers van geweldsmisdrijven, ongeacht het specifieke type geweldsmisdrijf, met de focus op vooral ernstige gewelds- en zedenzaken (EGZ-zaken). Er is een aantal organisaties die zich hebben gespecialiseerd op één type misdrijf, zoals Veilig Thuis, dat zich specifiek richt op huiselijk geweld, en het Centrum Seksueel Geweld, dat zich richt op seksueel geweld. Het politiehooftstuk had als focus afhankelijkheidsrelaties en het hoofdstuk over schadevergoeding besprak vooral onderzoek naar vermogensdelicten. Het overgrote deel van de interventies zoals besproken in de hoofdstukken zijn gericht op volwassenen, of benoemen in ieder geval niet dat er specifieke aandachtsgebieden zijn voor kinderen. De politie noemt dat het verhoren van kinderen plaatsvindt in kindvriendelijke studio's. Veilig Thuis heeft wel specifieke aandacht voor kinderen, aangezien kinderen/jong volwassenen een grote kwetsbare groep vormen in huiselijk geweld. Sommige herstelrechtvoorzieningen zijn gericht op jeugdige *daders*, maar of daarbij ook specifieke aandacht is voor jeugdige slachtoffers is niet bekend.

De setting waarin interventies worden aangeboden is meestal een-op-een, face to face of telefonisch, maar er zijn ook online interventies (chatten met SHN, online zelftests en online portals waarin informatie/status van dienstverlening wordt bijgehouden) en groepsinterventies (herstelconferenties, lotgenotencontact bij SHN, familieinterventies VT). De frequentie van contact is veelal eenmalig; SHN heeft eenmalig contact met twee derde van de slachtoffers die ze benadert. Ook het contact tussen slachtoffer en OM beperkt zich tot het slachtoffergesprek en de zitting. Herstelbemiddeling is één gesprek (wel meerdere individuele voorgesprekken). Het contact met de politie is er bij de aangifte, en in principe komt er terugkoppeling wat er met de aangifte gebeurt. Casemanagers van SHN, lotgenotengroepen bij SHN, slachtofferadvocatuur en psychologen hebben vaak langduriger contact: casemanagers en slachtofferadvocatuur idealiter direct na het misdrijf tot en met de strafzaak, lotgenotengroepen hebben zes sessies, maar de lengte van psychologische behandeling is niet gedefinieerd.

De onderzoeksdesigns waren vaak crosssectioneel. Gebruikte methoden waren zowel kwalitatief als kwantitatief. In de kwantitatieve onderzoeken ontbrak vaak een controlegroep, een wachtlijstconditie of een ander type interventie waarmee de interventie wordt vergeleken. Daarnaast bleek dat het aantal deelnemers in de besproken onderzoeken varieerde van tien (ondergrens gesteld in het herstelrecht-hoofdstuk) tot meer dan 2.000 slachtoffers (*Slachtoffermonitor* uit 2017, waar onder andere OM, SHN en Schadefonds Geweldsmisdrijven naar refereren). Bij herstel-

rechtonderzoek was er soms wel een controleconditie, al bestond die veelal uit mensen die wel wilden, maar waarbij de andere partij niet wilde deelnemen, of was er sprake van een voor- en nameting. De enige interventie die onderzocht is met een duidelijke controlegroep is traumatherapie. Deze onderzoeken gebruikten vaak een vergelijkingsgroep bestaande uit personen op de wachtlijst of andere interventies.

Qua uitkomstmaat werd vaak gekozen voor slachtoffertevredenheid (OM, Schadefonds Geweldsmisdrijven, Veilig Thuis, Centra voor Seksueel Geweld). Andere rapporteerden afname van geweld (Veilig Thuis) of afname in boosheid, verdriet (herstelrecht) of posttraumatische stressklachten (psychologische behandeling). De mate waarin er gebruik is gemaakt van gevalideerde meetinstrumenten, is niet specifiek benoemd. Ook is van de meeste onderzoeken onbekend wanneer de meting(en) plaatsvond(en) (het hoofdstuk over herstelrecht geeft hier wel specifieke aandacht aan, en ook het hoofdstuk over Veilig Thuis benoemd nadrukkelijk de drie verschillende meetmomenten). Tot slot, wat ook relevant kan zijn in effectiviteitsonderzoek, is in welke mate de uitkomst afhankelijk is van de intensiteit van de interventie (*dose-response*), maar daar is nog geen aandacht voor in de besproken onderzoeken.

13.4

CONCLUSIE OVER ONDERZOEKS- EN EVALUATIEMETHODEN

Traditioneel ligt de focus in de victimologie op het beschrijven van de aard en omvang van slachtofferschap, het verklaren van verschillen in slachtofferschap en het beschrijven van bepaalde gevolgen van slachtofferschap, zoals het ontwikkelen van (posttraumatische) stresssymptomen (Van Reemst et al., 2020). Wij sluiten met dit boek aan bij een nieuwe beweging zoals ook beschreven door Van Dijk (in druk): victimologisch interventieonderzoek. Door het geven van een overzicht van de verschillende interventies die in Nederland aanwezig zijn voor slachtoffers van criminaliteit is getracht een antwoord te formuleren op de vraag: What works voor slachtoffers van misdrijven in Nederland?

De aandacht voor het slachtoffer is de afgelopen jaren gestaag gegroeid en dit heeft geleid tot een grote hoeveelheid interventies gericht op het verbeteren van de positie van het slachtoffer en herstel na slachtofferschap. Uit alle hoofdstukken blijkt dat er op het gebied van interventies wel onderzoek is gedaan, maar dat de hoeveelheid en kwaliteit van het onderzoek niet optimaal zijn. Lang niet alle onderdelen die geëvalueerd kunnen worden, zijn geëvalueerd. Sommige onderzoeken zijn ondertussen al twintig jaar oud, waarbij de vraag kan worden gesteld of de resultaten nog van toepassing zijn. Daarnaast blijken de onderzoeken weinig consistent in uitkomstmaten, waardoor resultaten lastig zijn te vergelijken. De meest gebruikte uitkomstmaat in de hoofdstukken is 'tevredenheid'. De vraag is of dit wel een goede uitkomstmaat is om effectiviteit te meten. Indien een slachtoffer tevreden is over het verloop van bijvoorbeeld psychosociale hulpverlening, bete-

kent dit niet automatisch dat slachtoffers zich ook hersteld of erkend voelen. Kortom, het is op basis van het beschikbare onderzoek moeilijk om conclusies te trekken wat werkt voor slachtoffers en wat niet.

Het belangrijkste probleem is dat een groot deel van de interventies niet systematisch getoetst is op effectiviteit. Veelal is niet alleen sprake van een gebrek aan onderzoek, maar ook van beperkingen in de onderzoeksmethodiek, zoals selectieve kleine samples, beperkt aantal metingen, geen vergelijkingsgroep, niet op welzijn gerichte uitkomstmaten. Een meer systematische benadering is bijvoorbeeld stapsgewijs de belangrijke elementen van een interventie te beschrijven, aan de hand waarvan een conclusie over effectiviteit kan worden getrokken. Een eenvoudige standaard zou de PICO-strategie (*population, intervention, control, outcome*) kunnen zijn, die wordt gebruikt voor het systematisch zoeken naar (gezondheids)studies (Schardt et al., 2007), gecombineerd met een *quality assessment tool*:² wat is de doelgroep (selectiecriteria, mogelijke selectiebias, aantallen respondenten), wat behelst de interventie (inhoud, frequentie, setting, modus), met welke groep wordt de interventiegroep vergeleken (controlegroep, wachtlijst, andere interventie), en wat is een relevante uitkomstmaat (is het meetinstrument gevalideerd, op welke momenten is er gemeten). Er is in de gezondheidswetenschappen ook een protocol ontwikkeld aan de hand waarvan een effectieve interventie kan worden ontwikkeld: *intervention mapping* (Fernandez et al., 2019). *Intervention mapping* is een stappenplan, van stap (1) het definiëren van het probleem, (2) het beschrijven van de uitkomst, (3) het verandermodel bepalen, (4) het ontwikkelen van de interventie, (5) het maken van een implementatieplan, tot stap (6) het plannen van een proces- en uitkomstevaluatie (Fernandez et al., 2019). Als er voldoende goed opgezette individuele studies zijn die de effectiviteit van een bepaalde interventie meten, kan men door middel van systematische reviews het bewijs van de individuele studies bij elkaar voegen en hier algemene conclusies uit trekken (www.campbellcollaboration.org).

13.4.1 *'What works'-principes?*

Naast de suggestie voor meer methodologische systematiek doen we hier nog een tweede suggestie hoe slachtofferinterventies geëvalueerd zouden kunnen worden, namelijk aan de hand van de 'what works'-principes voor daders. Zoals in het introductiehoofdstuk is gespecificeerd, zijn er in het 'what works voor daders'-domein zes principes vastgesteld waaraan effectieve interventies ontwikkeld en getoetst worden. De domeinen zijn: behoeften, risico's, responsiviteit, professionaliteit, integriteit, en context (Andrews et al., 1990). Hierna bespreken we de mate waarin deze principes van toepassing kunnen zijn op interventies voor slachtof-

2. www.nhlbi.nih.gov/health-topics/study-quality-assessment-tools.

fers, omdat dit kader mogelijk ook kan worden toegepast op slachtofferinterventies.

Behoeften

Het eerste principe is dat de interventie aan moet sluiten op de behoeften van de doelgroep. Binnen de victimologie is al veel onderzoek verricht naar de behoeften van slachtoffers (Ten Boom & Kuijper, 2012; Bolivar et al., 2022). Algemene behoeften van slachtoffers zijn accurate informatievoorziening, correcte bejegening, participatie, steun, erkenning, veiligheid, empowerment, groei, rechtvaardiging, verantwoording, *voice*, preventie, herstel en schadevergoeding (Ten Boom & Kuijpers, 2012; Holder, 2018; Daly & Davis, 2021; Bolivar et al., 2022). Behoeften kunnen per individu, type misdrijf en fase van het herstel en/of strafproces verschillen: slachtoffers van seksueel geweld blijken bijvoorbeeld vooral behoefte te hebben aan erkenning, en slachtoffers van verkeersmisdrijven meer aan dat de dader verantwoording neemt (Bolivar et al., 2022). Vrouwen blijken meer behoefte te hebben aan participatie en *voice* dan mannen (Bolivar et al., 2022). Een voorbeeld van een hoofdstuk waarin de behoeften van slachtoffers centraal stonden, was het hoofdstuk over collectieve schadevergoeding, al werden deze niet empirisch getoetst. Het is belangrijk om duidelijk vast te stellen welke behoeften er zijn, of de interventie daaraan tegemoetkomt en op welke manier.

Risico's

Het tweede principe is dat men rekening moet houden met de risico's van de interventie. In het geval van slachtofferschap is het voornaamste risico dat een interventie geen secundair slachtofferschap mag veroorzaken. Secundaire victimisatie is 'verergering van het leed of de schade van het slachtoffer door het strafproces/het juridische proces' (Wijers & De Boer, 2010; Lünemann et al., 2014; Elbers & Becx, 2020). Secundaire victimisatie wordt veroorzaakt door de houding van de politie, de rechter en de verdachte en heeft een negatieve invloed op vertrouwen (er is geen empirisch bewijs voor hertraumatisering) (Elbers & Becx, 2020). Specifieke groepen slachtoffers die zijn aangeduid als kwetsbaar voor secundaire victimisatie zijn kinderen, mensen met een (licht) verstandelijke beperking, maar ook migranten of minderheidsgroeperingen, en slachtoffers van seksueel geweld, slachtoffers van mensenhandel en nabestaanden (Elbers & Becx, 2020). Overigens is ook beargumenteerd dat er theoretisch geen sprake kan zijn van secundaire victimisatie als deelname aan slachtofferinterventies *vrijwillig* is (denk aan deelname aan herstelrecht en spreekrecht) (Pemberton, 2022). Dat het spreekrecht of de slachtofferdaderbemiddeling een negatieve ervaring kan opleveren, moet wel zeker onderdeel van het onderzoek zijn, maar de term 'secundaire victimisatie' heeft herdefiniëring nodig (Pemberton, 2022). Secundaire victimisatie wordt nu stevast in termen van het handelen of de acties van actoren en instituties bekeken, waardoor er

te weinig aandacht is voor het feit dat slachtoffers in de nasleep ook last kunnen hebben van het uitblijven van acties (Pemberton, 2022).

Responsiviteit

Ten derde moet de interventie goed aansluiten op de persoon van het slachtoffer. Dit wordt ook wel responsiviteit genoemd. De interventie moet niet te generiek zijn; er moet maatwerk worden geleverd voor verschillende typen slachtoffers en hun behoeften moeten geïntegreerd zijn in de interventie. Een aantal organisaties noemde maatwerk als belangrijk onderdeel van de hulpverlening, bijvoorbeeld SHN, en andere organisaties hebben specifieke interventies ontwikkeld voor slachtoffers van huiselijk geweld, mensenhandel, ernstige gewelds- en zedenmisdrijven en kwetsbare slachtoffers. De hulpvragen en behoeften binnen deze specifieke groepen slachtoffers komen vaak overeen – zoals bij huiselijk geweld: veiligheidsbehoeften –, waardoor een interventie mogelijk effectiever is wanneer deze meer vooral op deze behoefte gericht is.

De vorenstaande domeinen van de ‘what works’-principes vormen de basis. Daarnaast zijn er nog drie andere domeinen die voornamelijk betrekking hebben op de uitvoering van de interventie. Niet alleen de uitkomst bepaalt namelijk de effectiviteit van een interventie, maar de uitvoering draagt hier ook aan bij.

Professionaliteit

De uitvoerder van de interventie moet in staat zijn om de interventie daadwerkelijk uit te voeren. Dit vraagt om een specifieke opleiding. De meeste dienstverleners zullen verplicht zijn om een (al dan niet interne) opleiding te volgen, al is die niet altijd specifiek gericht op slachtofferschap. De slachtofferadvocatuur is verplicht om de basiscursus Slachtoffer- en letselzaken te doen, met de optie de specialisatieopleiding Rechtsbijstand van EGZ-slachtoffers te volgen, en in ieder geval jaarlijks vijf opleidingspunten te behalen. Ook bemiddelaars van Perspectief Herstelbemiddeling en Mediation in Strafzaken hebben verplichte accreditatiepunten. SHN biedt verschillende interne cursussen (Kragting et al., 2022). Over het algemeen was de mate van opleiding echter niet structureel beschreven in de hoofdstukken, dus kan hier geen conclusie over worden getrokken.

Integriteit

Naast het volgen van een specifieke opleiding is ook integriteit van belang. Hiermee wordt bedoeld dat een interventie moet worden uitgevoerd op basis van een theorie die empirisch is getoetst. Niet veel hoofdstukken in dit boek beschreven achterliggende theorieën. De theorieën die werden benoemd zijn onder andere *stepped care* en *watchful waiting* (Watzke et al., 2014), toegepast door SHN en psychologen, *procedural justice* (Tyler, 1988), die onder andere in het hoofdstuk over het Schadefonds Geweldsmisdrijven werd genoemd, en in het hoofdstuk over her-

stelrecht werd nieuwe theorievorming beschreven met slachtofferperspectief. Het zien en horen van de dader zou bij het slachtoffer het gevoel van controle kunnen herstellen en angst kunnen reduceren. Oprechte excuses en berouw van de dader zouden kunnen bijdragen aan verzoening en vergeving, en woede bij het slachtoffer kunnen verminderen (Pemberton et al., 2006). Er mag meer aandacht komen voor theorie in het kader van interventie ontwikkeling.

Context

Het laatste domein van de ‘what works’-principes is de context: de interventie moet plaatsvinden in de omgeving die voor het slachtoffer het beste is. Dit kan gekoppeld worden aan veiligheid van het slachtoffer. Er lijkt nog maar weinig aandacht te zijn voor welke context optimaal is voor slachtoffers, al is SHN wel recent begonnen met het aanbieden van online dienstverlening. Ook psychologische behandeling wordt, mede gedreven door de lange wachtlijsten, steeds verder online ontwikkeld en aangeboden. Online psychologische dienstverlening in zijn algemeenheid (dus niet specifiek voor slachtoffers) is even effectief als face to face, met allerlei voordelen, zoals geen wachtlijst en geen reistijd (Linardon et al, 2019).

De ‘what works’-principes voor daders lijken redelijk goed te passen op interventies voor slachtoffers. De vraag blijft of deze indeling – afgezien van een meer systematische manier van opstellen van een interventie – daadwerkelijk bijdraagt aan het verhogen van de effectiviteit. Het gebrek aan een eenduidige uitkomstmaat is mogelijk problematisch. Bij daderonderzoek is het vrij eenduidig, namelijk het voorkomen van recidive. Om dit voor elkaar te krijgen moet voldaan worden aan bepaalde behoeften van de dader, risico’s moeten worden gemeden en de juiste houding bij de dader is van belang. Voor slachtoffers geldt dat er niet een dergelijke eenduidige uitkomstmaat is. Sommige uitkomstmaten kunnen elkaar ook bijten – bijvoorbeeld rechtvaardigheid kan lang niet altijd snel (efficiënt) worden geboden. Aan de ene kant worden in andere wetenschapsgebieden – bijvoorbeeld geneeskunde – ook interventies ontwikkeld voor een diversiteit aan uitkomsten, wat protocollering en *evidence based medicine* ook niet in de weg staat. Aan de andere kant moeten interventies in de (rechts)praktijk ‘opereren’ in een complexere, normatief en door beleid gedreven context – anders dan in de geneeskunde –, wat *evidence based* victimologie en *evidence based law* lastig maakt (Rachlinski, 2011).

13.4.2 Zijn er genoeg slachtofferinterventies?

Dit boek heeft vooral aandacht besteed aan het beantwoorden van de vraag of de huidige slachtofferinterventies effectief zijn. Een vraag die onbeantwoord blijft, maar die wel wordt gesteld in de literatuur en door de strafrechtspraktijk, is of het huidige palet aan interventies voldoende is. Tot op heden lijkt de politiek erg gericht op het versterken van de maatschappelijke positie van slachtoffers, en uit-

breiding van de huidige slachtofferrechten (Van Dijk, in druk). Academische victimologische voortrekkers zoals Groenhuijsen (2018), Van der Aa (2018) en Kunst (2021) pleiten echter voor een pas op de plaats. Er wordt zelfs gesproken over 'slachtoffermoeheid' (Groenhuijsen, 2013). Geeraerts en Veraart (2017) benadrukken dat er te veel nadruk ligt op het systematisch analyseren van strafrechtelijke interventies voor slachtoffers en daarbij telkens de individuele behoeften voorop worden gesteld en dat er voorbij wordt gegaan aan het 'klassieke' strafrecht, waarbij gelijke behandeling vooropstaat. Academische victimologen lijkt het eens: er is genoeg ruimte om verder theoretisch, methodologisch en interdisciplinair te verbreden en verdiepen. De wetgever heeft eerst meer empirisch onderzoek nodig (Doornbos et al., 2020). Daarna kunnen we verder (Van Reemst et al., 2020).

13.5 AANBEVELINGEN VOOR ONDERZOEK EN PRAKTIJK

13.5.1 *Aanbevelingen op het gebied van onderzoek*

De eerste aanbeveling voor vervolgonderzoek is om meer aan theorievorming of theorietoetsing te doen op het gebied van victimologisch (interventie)onderzoek, meer dan de theorie van procedurele rechtvaardigheid en secundaire victimisatie. Inspiratie uit andere vakgebieden en interdisciplinariteit is een belangrijke drijver van nieuwe theorievorming (Van Dijk, in druk; Van Reemst et al., 2020). Het themanummer over victimologie in het *Tijdschrift voor Criminologie* (2020) bracht bijvoorbeeld theoretische vernieuwing door het integreren van victimologisch onderzoek en 'framing'-theorie uit de communicatiewetenschappen en 'betekenisgeving' uit de persoonlijkheidspsychologie. Ook sociologische theorieën over participatie, burgerschap en democratie (Dzur, 2021; Holder, 2018) en theorieën over het implementeren van *evidence based* onderzoek in de praktijk (Bauer & Kirchner, 2020) kunnen relevant zijn voor verdere ontwikkelingen van slachtofferinterventies, en rechtstheoretische vernieuwing, zoals in het hoofdstuk over schadevergoeding. Kool en Bosma pleiten in ons boek bijvoorbeeld dat het schadeverhaal moet worden begrepen als een normatieve aanspraak tot genoegdoening, als vorm van positieve in plaats van straffende vergelding.

De tweede aanbeveling is dat er *meer* onderzoek kan worden gedaan naar de nog niet onderzochte elementen van de bestaande interventies, en naar nieuwe vormen van slachtofferschap, zoals slachtofferschap van cybercrime (Van de Weijer et al., 2020) en slachtoffers van de klimaatcrisis (*green victimology*) (White, 2018). Er zou meer onderzoek kunnen worden gedaan naar een betere methodologische kwaliteit, bijvoorbeeld over controlegroepen. Het is ethisch lastig om slachtoffers bestaande zorg te onthouden. Daarom zouden ook statistische oplossingen kunnen worden toegepast, zoals *propensity score matching* (Elffers, 2017) of nieuwere methoden zoals *supervised machine learning* (Lee et al., 2010). Op het gebied van kwalitatief onderzoek is er een nieuwe stroming in opkomst: narratieve victimologie

(Pemberton et al., 2018). Het optekenen en analyseren van de verhalen die slachtoffers over hun leven, de slachtofferervaring en hun identiteit hebben geconstrueerd (narratieven), kan ook inzicht bieden in de effectiviteit van interventies. Verder mag er aandacht komen voor gevalideerde uitkomstmaten, die op zowel korte als langere termijn worden afgenomen, en meer te meten dan (alleen) tevredenheid of psychologische uitkomstmaten, zoals posttraumatische stress. Sommigen zijn begonnen met het includeren van sociologische constructen, zoals the 'big two' *agency* en *communion*³ (Pemberton et al., 2017; Pemberton, 2021; Wilinsky & McCabe, 2021; Kragting et al., in druk).

13.5.2 Aanbevelingen voor de praktijk

Een eerste aanbeveling voor de praktijk is het optimaliseren van het bereiken van zo veel mogelijk slachtoffers die baat zouden hebben bij de hulpverlening. Nog veel slachtoffers vinden de weg niet naar hulp. Het begint al bij de aangifte: ondanks vertrouwen in het rechtssysteem is de aangiftebereidheid laag, zo'n 20%, al verschilt het per delict ((Van de Weijer & Bernasco, 2016). Schuld, schaamte en stigma spelen een rol (Van de Weijer & Bernasco, 2016; McCarth et al., 2010). Van degenen die in contact zijn gekomen met de politie, zullen velen worden gecontacteerd door SHN. Echter, doorverwijzing naar andere instanties kan beter: slechts 0,3% van het aantal strafzaken wordt naar mediation verwezen (Van der Plas, 2019). In 5% van de EGZ-zaken is een slachtofferadvocaat betrokken. Ook de auteurs van het VT-hoofdstuk deden een oproep voor het vergroten van de meldings- en aangiftebereidheid van slachtoffers en burgers. Duidelijke profilering en bekendheid van organisaties, en het wegnemen van drempels, kunnen slachtoffers helpen hun weg te vinden.

Een tweede aanbeveling betreft het eventueel nog verder optimaliseren van de dienstverlening als slachtoffers eenmaal de instantie hebben gevonden. Ook al was tevredenheid vaak al best hoog (> 70%), het zou nog verder omhoog kunnen door tijdige informatievoorziening, uitleg over een beslissing, en duidelijke communicatie, zo bleek uit verschillende hoofdstukken en uit een evaluatie over 'what works' voor slachtoffers van misdrijven in Engeland (Wedlock & Tapley, 2016). Het Schadefonds Geweldsmisdrijven was bijvoorbeeld in staat om de tevredenheid te laten toenemen door het invoeren van burgergericht werken. Ook in het hoofdstuk van het OM werd een onderzoek aangehaald waarbij uitleg van de OvJ na sepotbeslissingen tot minder artikel 12-procedures heeft geleid.

Een derde aanbeveling is goede samenwerking met andere ketenpartners en multidisciplinair werken (Wedlock & Tapley, 2016), zodat het slachtoffer niet naar

3. *Agency* en *communion* zijn twee fundamentele modaliteiten, psychologische constructen, die beschrijven hoe mensen zich gedragen, waar ze behoefte aan hebben en hoe ze naar zichzelf kijken: 'agency', agentschap, bevat zaken als prestatie, status, respect en competentie; 'communion', verbinding, refereert naar vertrouwen, vriendschap, liefde, moraliteit en gedeelde waarden.

heel veel verschillende loketten hoeft. Voor sommige organisaties zoals CSG en VT is samenwerking al het hulpverleningsmodel, die goed wordt geëvalueerd. Ook de aanwezigheid, uitleg en steun van casemanagers, één aanspreekpunt, worden positief gewaardeerd. Indien nodig, moeten slachtoffers goed, tijdig en efficiënt worden doorverwezen, waarbij het natuurlijk ook van belang is dat er iets wordt gedaan aan de lange wachtlijsten voor (psychologische) zorg, waardoor slachtoffers soms niet de hulp krijgen die ze nodig hebben.

De vierde aanbeveling is dat nazorg voor slachtoffers een punt van aandacht mag zijn. Naar wat we hebben kunnen achterhalen uit de hoofdstukken is er weinig nazorg. Nazorg voor hen die wellicht in een eerder stadium geen hulp nodig hadden, en in een later stadium toch hulp zouden kunnen gebruiken, en voor na de strafzaak, als alle hulp in principe ophoudt te bestaan. Vaak vindt er na de zitting nog wel een gesprek plaats, bijvoorbeeld met casemanagers van SHN, maar dit is niet structureel ingebouwd, en sommige slachtoffers hebben hier wel behoefte aan (Kragting et al., 2022).

Tot slot: het zou goed zijn als organisaties hun registratiedata geschikt kunnen maken voor onderzoeksdoeleinden. Veel organisaties beschikken over registratiedata (SHN, Schadefonds), die heel waardevol zijn voor onderzoek, maar op dit moment slechts heel beperkt bruikbaar zijn voor onderzoeksdoeleinden. In het hoofdstuk over SHN wordt een op handen zijnde panelstudie aangekondigd, dat is een hele goede ontwikkeling. Ook het OM liet weten dat er behoefte is aan data, en zou daar zelf een rol in kunnen spelen.

REFERENTIES

Aa, S. van der (2018). Even geen nieuwe slachtofferrechten? Over secundaire victimisatie, Captain Hindsight en rust aan het front. *Strafblad*, 6(52).

Andrews, D.A. et al. (1990). Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. In D.F. Greenberg (Ed.), *Criminal careers, Deel 2* (p. 437-472). Dartmouth Publishing Company. (Herdruk van *Criminology*, 28(3), 369-404.)

Bauer, M.S., & Kirchner, J. (2020). Implementation science: What is it and why should I care? *Psychiatry Research*, 283. doi: org/10.1016/j.psychres.2019.04.025.

Bolívar, D., Sánchez-Gómez, V., & Haan, M. de (2022). Uncovering Justice Interests of Victims of Serious Crimes: A Cross-sectional Study. *Victims & Offenders*. doi: org/10.1080/15564886.2022.2067278.

Boom, A. ten, & Kuijpers, K.F. (2012). Victims' needs as basic human needs. *International Review of Victimology*, 18(2), 155-179.

Daly, K., & Davis, J. (2021). Money justice. *Journal of Criminology*, 54(1), 60-75.

- Dijk, J. van (geaccepteerd). Beknopte geschiedenis van de victimologie. In J. van Doorn, J. Brands, M.J.J. Kunst, E.R. Muller, A. Pemberton & L. van Reemst (Red.), *Slachtoffers: Onderzoek, beleid en praktijk*. Wolters Kluwer.
- Doornbos, N., Elbers, N., Kragting, M., & Malsch, M. (2020). Laat wetgever empirische kennis beter benutten! *Nederlands Juristenblad*, 2020(43), 3298-3304.
- Dzur, A.W. (2021). *Democratic professionalism*. Penn State University Press.
- Elbers, N.A., & Becx, I.M. (2020). *Secundaire victimisatie als probleem. Herstelrecht als oplossing*. Boom.
- Elffers, H. (2017). Quasi-experimentele criminologische effectstudies met propensity score matching. *Tijdschrift voor Criminologie*, 59, 52-66.
- Fernandez, M.E., Ruiters, R.A.C., Markham, C.M., & Kok, G. (2019). Intervention Mapping: Theory- and Evidence-Based Health Promotion Program Planning: Perspective and Examples. *Front Public Health*, 7, 1-8. doi: org/10.3389/fpubh.2019.00209.
- Geeraets, V., & Veraart, W. (2017). Over verplichte excuses en spreekrecht: wat is er mis met empirisch-juridisch onderzoek naar slachtoffers? *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 46(2), 137-159.
- Groenhuijsen, M.S. (2013). Deetman, Samson, Korver en Brenninkmeijer: 'Umwertung der Werte'. *Delikt en Delinkwent*, 43(1), 1-12.
- Groenhuijsen, M. (2018). Van de regen in de drup: Van een kennisgestuurde slachtofferemancipatie in het strafrecht naar een 'goede bedoelingen slachtofferpolitiek' anno 2018. *Delikt en Delinkwent*, 14(3), 169-180.
- Holder, R.L. (2018a). Untangling the meanings of justice: A longitudinal mixed methods study. *Journal of Mixed Methods Research*, 12(2), 204-220. doi: org/10.1177/1558689816653308.
- Holder, R. (2018b). *Just interests: Victims, citizens and the potential for justice*. Edward Elgar Publishing.
- Inspectie Justitie en Veiligheid (2020). *Verschillende perspectieven. Een onderzoek naar de taakuitvoering van zedenrechercheurs en hun bejegening van slachtoffers*. Ministerie van Justitie en Veiligheid.
- Kragting, M., Augusteijn, F., Elbers, N., Waardt, M. de, Beijers, J., Pemberton, A., & Kunst, M. (in druk). *Evaluatie onbelemmerd spreekrecht*. NSCR/WODC.
- Kragting, M., Elbers, N.A., Mooren, T., Spoelstra, M., & Bijleveld, C. (2022). *What works. Psychosociale dienstverlening Slachtofferhulp Nederland*. NSCR/Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Kunst, M.J.J. (2021). *Los van het kwade geweten? Over slachtofferrechtenonderzoek in de victimologie*. Boom criminologie.

- Lee, B.K., Lessler, J., & Stuart, E.A. (2010). Improving propensity score weighting using machine learning. *Statistics in Medicine*, 29, 337-346. doi: org/10.1002/sim.3782.
- Linardon, J., Cuijpers, P., Carlbring, P., Messer, M., & Fuller-Tyszkiewicz, M. (2019). The efficacy of app-supported smartphone interventions for mental health problems: a meta-analysis of randomized controlled trials. *World Psychiatry*, 18, 325-336. doi: org/10.1002/wps.20673.
- Lünnemann, K.D., Mein, A., Drost, L., & Verwijs, R. (2014). *Maatregelen ter voorkoming van secundair en herhaald slachtofferschap*. Verwey Jonker Instituut.
- McCarthy, M.R., Smith, D.W., & Sawyer, G.K. (2010). Help seeking among victims of crime: A review of the empirical literature. *Journal of Traumatic Stress*, 23, 98-206.
- Pemberton, A. (2021). Een victimologisch fundament voor het (straf) recht: vergelden, verbinden en verhalen. *Delikt en Delinkwent: Tijdschrift voor Strafrecht*, 51(7), 604-619.
- Pemberton, A. (2022). Terug naar onrecht: 'epistemic injustice' en secundaire victimisatie. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 12(1), 96-105.
- Pemberton, A., Aarten, P.G., & Mulder, E. (2017). Beyond retribution, restoration and procedural justice: The Big Two of communion and agency in victims' perspectives on justice. *Psychology, Crime & Law*, 23(7), 682-698.
- Pemberton, A., Mulder, E., & Aarten, P.G. (2018). Stories of injustice: Towards a narrative victimology. *European Journal of Criminology*, 16(1). doi: org/10.1177/1477370818770843.
- Pemberton, A., Winkel, F.W., & Groenhuijsen, M.S. (2006). Op weg naar slachtoffergerichte theorievorming. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 1, 48-64.
- Plas, B. van der (2019). Mediation bij ZSM Midden-Nederland. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 1, 9-21.
- Rachlinski, J. (2011). Evidence-Based Law. *Cornell Law Review*, 96, 901-924.
- Reemst, L. van, Kunst, M., & Pemberton, A. (2020). Vooruitgang in de victimologie. *Tijdschrift voor criminologie*, 62, 3-10.
- Schardt, C., Adams, M.B., Owens, T., Keitz, S., & Fontelo, P. (2007). Utilization of the PICO framework to improve searching PubMed for clinical questions. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 7, 16. doi: org/10.1186/1472-6947-7-1.
- Tyler, T.R. (1988). What is procedural justice?: Criteria used by citizens to assess the fairness of legal procedures. *Law and society review*, 22(1), 103-135.
- Weijer, S. van de, & Bernasco, W. (2016). *Aangifte- en meldingsbereidheid: Trends en determinanten*. Amsterdam: NSCR.

- Weijer, S. van de, Leukfeldt, R., & Zee, S. van der (2020). Reporting cybercrime victimization: determinants, motives, and previous experiences. *Policing: An International Journal*, 43(1), 17-34.
- Watzke, B., Heddaeus, D., & Steinmann, M. (2014). Effectiveness and cost-effectiveness of a guideline-based stepped care model for patients with depression: study protocol of a cluster-randomized controlled trial in routine care. *BMC Psychiatry*, 14, 230. doi: org/10.1186/s12888-014-0230-y.
- Wedlock, E., & Tapley, J. (2016). *What works in supporting victims of crime: A rapid evidence assessment*. University of Portsmouth.
- White, R. (2018). Green victimology and non-human victims. *International Review of Victimology*, 24(2), 239-255. doi: org/10.1177/0269758017745615.
- Wijers, M., & Boer, M. (2010). *Een keer is genoeg: verkennend onderzoek naar secundaire victimisatie van slachtoffers als getuigen in het strafproces*. WODC.
- Wilinsky, C.L., & McCabe, A. (2021). Agency and communion in sexual abuse survivors' narratives. *Narrative Inquiry*, 31(1), 236-262.